

Olga WITCZAK

IV Liceum Ogólnokształcące im. Henryka Sienkiewicza w Częstochowie

„Mogilami jestznaczona historia Polski...” – zbrodnia katyńska w edukacji szkolnej

Pamięć o zbrodni katyńskiej powinna trwać wiecznie, zważywszy, że przez kilkadziesiąt lat ten fragment historii narodu polskiego był pomijany w szkolnych podręcznikach historii lub celowo błędnie interpretowany przez cenzurę PRL-u. Dlatego dziś, w niepodległej Polsce, obowiązkiem każdego nauczyciela historii jest zwrócenie uwagi młodzieży na tragiczny los polskich elit wojskowych zamordowanych w bestialski sposób przez radzieckie służby wiosną 1940 roku.

Poznanie ich patriotycznych postaw: odwagi, męstwa, umiłowania ojczyzny do ostatnich chwil życia, wiary w odbudowę suwerennej Polski, to jeden z celów prezentowanego scenariusza lekcji. Dzięki tej formie edukacji uczeń ma nie tylko możliwość zapoznania się z podstawowymi informacjami dotyczącymi mordu katyńskiego, ale przede wszystkim otrzymuje gotowy wzorzec właściwych zachowań patriotycznych. Choć w ten sposób możemy uczcić pamięć o pomordowanych bohaterach katyńskich i oddać im cześć!

Scenariusz lekcji historii dla klasy III szkoły ponadgimnazjalnej – zakres rozszerzony

Temat: Mogilami jestznaczona historia Polski... – zbrodnia katyńska.

Cele lekcji

Po zakończeniu lekcji uczeń:

- zna chronologię losów polskich oficerów przebywających w niewoli radzieckiej;
- umie scharakteryzować warunki życia obozowego osadzonych w Kozielsku, Starobielsku, Ostaszkowie;
- potrafi odtworzyć przebieg zbrodni dokonanej na polskich jeńcach w Katyniu, Charkowie, Kalininie (Twerze) i zna jej przyczyny;

- przedstawia postawy i reakcje zainteresowanych stron na mord katyński (władz emigracyjnych RP, aliantów zachodnich, rodzin zamordowanych, władz ZSRR);
- zna i rozumie znaczenie terminów historycznych: zbrodnia katyńska, kłamstwo katyńskie, rodziny katyńskie;
- umie pokazać na mapie miejsca obozów jenieckich omawianych na lekcji, egzekucji dokonywanych przez Sowieców i miejsca ukrycia zwłok (obecnie polskie cmentarze wojenne);
- potrafi interpretować źródła historyczne: opisowe (dokumenty, materiały propagandowe, wspomnienia) i ikonograficzne.

Metody i formy pracy z uczniem:

- mapa mentalna,
- praca pod kierunkiem (uzupełnianie osi czasu, analiza źródeł historycznych, praca z mapką konturową),
- praca w grupach,
- element dyskusji.

Środki dydaktyczne:

- podręcznik: J. Kłaczko, A. Zielińska, *Zrozumieć przeszłość. Dzieje najnowsze po 1939 roku. Podręcznik do historii dla liceum ogólnokształcącego i technikum*, część 4, zakres rozszerzony, Warszawa 2015, s. 59;
- mapa interaktywna: *Polska pod okupacją niemiecką i radziecką*, [w:] *Interaktywny atlas historyczny. Od starożytności do współczesności*, Nowa Era;
- mapka konturowa: *II wojna światowa w Europie (1939–45)*, [w:] W. Chybowski, *Historia. Zeszyt do ćwiczeń na mapkach konturowych*, Warszawa 2000;
- mapka: *Obozy polskich jeńców wojennych w ZSRR w latach 1939–1941*, [w:] *Atlas historyczny. Od starożytności do współczesności. Szkoły ponadgimnazjalne*, pod red. I. Hajkiewicz, Nowa Era, Warszawa 2012;
- pakiety źródeł historycznych: opisowych i ikonograficznych, [w:] *Teki edukacyjne IPN. Zbrodnia katyńska*, Kraków – Warszawa 2010;
- rysunek „osi czasu” nauczyciela na tablicy wraz opisanymi planszami.

Czas – 2 godziny lekcyjne.

Przebieg lekcji

I. Czynności porządkowo-organizacyjne,

II. Rekapitulacja pierwotna:

Nauczyciel prosi uczniów o odpowiedź na dwa pytania wprowadzające do tematu:

- W jaki sposób okupanci: niemiecki i radziecki podzielili między sobą ziemie II RP zgodnie z założeniami traktatu o granicach i przyjaźni z 28 września 1939 roku?
- Jaka politykę okupacyjną stosował ZSRR wobec polskich cywilów?

III. Wprowadzenie nowych treści:

1. Nauczyciel informuje uczniów, że na lekcji będą przedstawiane losy polskich jeńców w niewoli radzieckiej. W tym celu prosi uczniów, by przy pomocy mapy mentalnej wspólnie rozrysowali na tablicy skojarzenia z hasłem „Katyń”.
2. Następnie nauczyciel prosi uczniów, by zapoznali się z tekstem w podręczniku – „Zbrodnia katyńska”, s. 59, celem chronologicznego uporządkowania faktów (zał. 1)¹.

W trakcie tej czynności uczniów, nauczyciel rysuje na tablicy „oś czasu” (zał. 2), na której umieszcza pięć plansz z napisami odpowiadającymi pięciu etapom wybranych jenieckich losów żołnierzy polskich w ZSRR, tj:

- „od 17 września do października 1939 r.: wzięcie do niewoli 230 tys. polskich żołnierzy”;
- „pobyty w obozach przejściowych”;
- „otwarcie trzech specjalnych obozów jenieckich dla Polaków w Kozielsku, Starobielsku, Ostaszkowie”;
- „decyzja o wymordowaniu 15 tys. polskich wojskowych z obozów w Kozielsku, Starobielsku, Ostaszkowie”;
- „egzekucje polskich żołnierzy w Charkowie, Katyniu, Kalininie (Twerze)”.

Następnie prosi uczniów, by do czterech ostatnich etapów dopisali na osi czasu właściwe daty (na podstawie tekstu z podręcznika), tj.: „październik – listopad 1939 r.”, „listopad 1939 r.”, „5 marca 1940 r.”, „kwiecień – maj 1940 r.”.

3. Uczniowie zostają podzieleni na cztery grupy. Lider każdej z nich podchodzi do tablicy i zabiera jedną z plansz przyklepioną do „osi czasu”, albowiem na jej odwrocie znajdują się pytania do dalszej części lekcji. By na nie odpowiedzieć, każda z grup otrzymuje przygotowany przez nauczyciela pakiet źródeł historycznych.

Grupa I

Pytanie: Kim byli osadzeni w trzech obozach specjalnych w Kozielsku, Starobielsku i Ostaszkowie? (jakie zawody i grupy społeczne reprezentowali) (zał. 3).

Grupa II

Pytanie: Jakie warunki panowały w trzech obozach specjalnych w Kozielsku, Starobielsku i Ostaszkowie? (należy zwrócić uwagę na problemy życia codziennego, celebrowanie świąt, postawy osadzonych) (zał. 4).

---

¹ Autorka wzbogaciła tekst wieloma (13) załącznikami, o dużych walorach poznawczych i edukacyjnych, które świadczą o systematycznej i twórczej pracy ze źródłami na lekcjach historii. Niestety, ograniczenia związane z objętością niniejszej publikacji zobligowały redaktorów tomu do zamieszczenia tylko niewielkiego wycinka aneksów. W związku z tym zainteresowanych odsyłamy do elektronicznej całościowej wersji publikacji zamieszczonej na stronie internetowej: ziemia.ajd.czyst.pl.

Grupa III

Pytanie: Jakie zarzuty strona radziecka formułowała pod adresem osadzonych w Kozielsku, Starobielsku i Ostaszkowie? (zał. 5).

Grupa IV

Pytanie: W jaki sposób Rosjanie dokonywali egzekucji na polskich jeńcach z Kozielska, Starobielska i Ostaszkowa? (zał. 6).

Po wykonaniu zadania, lider każdej grupy w zwięzły sposób odpowiada na przydzielone im pytanie.

4. W kolejnym etapie lekcji każdy uczeń otrzymuje mapkę konturową (zał. 7), na której w odpowiednim miejscu ma zaznaczyć i podpisać:
  - a) kropką (•) trzy obozy specjalne dla polskich jeńców w ZSRR, tj. w Kozielsku, Starobielsku i Ostaszkowie;
  - b) gwiazdką (*) miejsca ich egzekucji, tj. Charków, Katyń, Kalinin;
  - c) krzyżykiem (†) miejsca ukrycia zwłok polskich żołnierzy, tj. Piati-chatki, Katyń, Miednoje.

Zadanie to uczniowie wykonują na podstawie atlasu historycznego (s. 123).

5. Nauczyciel przy pomocy rzutnika multimedialnego prezentuje klasie fragment pierwszego komunikatu radia niemieckiego w Berlinie dotyczącego zbrodni katyńskiej oraz niemiecki plakat propagandowy rozpowszechniany po odkryciu grobów w Katyniu w 1943 r. (zał. 8).

Na ich podstawie uczniowie wspólnie z nauczycielem analizują okoliczności odkrycia przez Niemców grobów katyńskich oraz cele, dla których ujawnili tę zbrodnię i nadali jej światowy rozgłos.

6. W dalszej części lekcji uczniowie (w tych samych grupach, co na początku lekcji) wykonują kolejne zadanie. Mają wyobrazić sobie, że są korespondentami wojennymi i muszą napisać krótką notatkę prasową na podstawie dostarczonych przez nauczyciela źródeł, na temat:

Grupa I – reakcji władz emigracyjnych RP wobec ujawnionej przez Niemców zbrodni katyńskiej (zał. 9).

Grupa II – reakcji rodzin zaginionych polskich żołnierzy w ZSRR i powojennych losów „rodzin katyńskich” (zał. 10).

Grupa III – reakcji aliantów zachodnich wobec zbrodni katyńskiej (zał. 11).

Grupa IV – reakcji władz ZSRR wobec niemieckiego komunikatu o mordzie w Katyniu (zał. 12).

Po wykonaniu zadania liderzy odczytują przygotowane przez grupy notatki prasowe.

IV. Podsumowanie lekcji, wnioski końcowe:

Nauczyciel inicjuje krótką dyskusję wśród uczniów na temat kłamstwa katyńskiego i stanowiska władz radzieckich w tej sprawie (zaprezentowanego przez grupę IV), utrzymywanego do początku lat 90. XX wieku.

- V. Praca domowa i ocena aktywności uczniów:
Na podstawie tekstu źródłowego (zał. 13), tj. fragmentu obowiązującego w PRL-u podręcznika do historii z 1953 roku, wyjaśnij, na czym polegało kłamstwo katyńskie.

Załącznik nr 13

Nr 50

Fragment obowiązującego w PRL podręcznika do historii z 1953 r.

Wówczas imperialiści zachodni użyli polskiej reakcji do rozpętania ohydnej antyradzieckiej kampanii. Na początku 1943 r. „rząd” londyński wystąpił z prowokacyjną enuncjacją w sprawie ziem Ukrainy i Białorusi Zachodniej, w której domagał się uznania prawa do uciskania tych ziem przez burżuazję i obszarników polskich. Dalszym etapem tej kampanii staje się poparcie nikczemnej prowokacji katyńskiej.

Wiosną 1943 r. emigracyjny „rząd” stał się bezpośrednio tubą hitlerowskiej propagandy, rozpoczynając na terenie międzynarodowym podłą kampanię oszczerstw przeciwko Związkowi Radzieckiemu zmierzającą do rozbicia – zgodnie z pragnieniami hitlerowców – wojennego bloku Anglii, Ameryki i ZSRR. Taką wielką dywersją polityczną była rozpętana przez propagandę goebbel[s]owską, dogadzająca imperialistycznym, antyradzieckim ugrupowaniom na Zachodzie, gorliwie podchwycona przez polską reakcję, ohydna prowokacja antyradziecka – osławiona sprawa faszystowskiej zbrodni hitlerowców na oficerach polskich w Katyniu. „Rząd” londyński natychmiast skwapliwie podchwycił i czynnie poparł prowokację Goebbelsa, ujawniając w ten sposób swoje prohitlerowskie oblicze. To jawne poparcie dla prowokacyjnych, antyradzieckich posunięć rządu hitlerowskiego spowodowało zerwanie przez rząd radziecki stosunków dyplomatycznych z rządem polskim 25 IV 1943 r. Emigracyjny rząd polski w Londynie ujawnił się jako antyradziecka czołówka najbardziej agresywnych kół reakcji anglo-amerykańskiej².

Bibliografia

- Atlas historyczny. Od starożytności do współczesności. Szkoły ponadgimnazjalne*, pod red. I. Hajkiewicz, Nowa Era, Warszawa 2012.
Chybowski W., *Historia. Zeszyt ćwiczeń na mapkach konturowych*, Warszawa 2000.

² Zbrodnia katyńska. Materiały dla ucznia, [w:] *Teki edukacyjne IPN. Zbrodnia katyńska*, Kraków – Warszawa 2010, s. 67.

Internetowy atlas historyczny. Od starożytności do współczesności, Nowa Era.
Kłaczek J., Zielińska A., *Zrozumieć przeszłość. Dzieje najnowsze po 1939 roku. Podręcznik do historii dla liceum ogólnokształcącego i technikum*, część 4, zakres rozszerzony, Warszawa 2015.
Teki edukacyjne IPN. Zbrodnia katyńska, Kraków – Warszawa 2010.

„Mogilami jest znaczone historia Polski...” – zbrodnia katyńska w edukacji szkolnej

Streszczenie

W niniejszym artykule przedstawiono gotowy scenariusz lekcji historii poświęcony tematyce zbrodni katyńskiej. Jest on przeznaczony do realizacji na poziomie rozszerzonym w trakcie dwóch godzin lekcyjnych, w klasie trzeciej szkoły ponadgimnazjalnej. Obfituje w różnorodne metody i formy pracy z uczniem, choć główny nacisk położono w nim na ćwiczenie umiejętności analizy źródeł historycznych, zarówno ikonograficznych, jak i opisowych. Stąd bogata baza źródłowa dodana w formie załączników do zadań wykonywanych przez uczniów na lekcji.

Słowa kluczowe: zbrodnia katyńska, kłamstwo katyńskie, rodziny katyńskie, specjalne obozy jenieckie, egzekucje sowieckie, scenariusz lekcji historii, uczniowie.

“The history of Poland is marked with graves...” – the Katyn massacre in school education

Summary

In this article there is presented a complete scenario of a history lesson about the Katyn Massacre. It is dedicated to students of 3rd class of secondary schools in classes with extended history to be realized during two lessons. It abounds in methods and ways of cooperation with students, however the main emphasis is put on practicing skills of analyzing historical information sources, both iconographic and descriptive. For that reason there is an abundant data base added as annexes to the tasks performed by students during lessons.

Key words: The Katyn Massacre, the Lie of Katyn, Katyn families, special POW camps, Soviet executions, scenario of a history lesson, students.